Joseph

CONRAD

SUFLET DE RĂZBOINIC

Traducere:
Alexandru Vlad

http://carti6inch.blogspot.com

Bătrînul ofițer cu mustăți lungi şi albe dădu frîu liber indignării :

„E posibil ca voi, tinerii, să n-aveți mai multă minte ? ! Unii din voi mai bine şi-ar şterge caşul de la gură înainte de-a începe să judece pe cei cîțiva sărmani supraviețuitori ai unei generații care a făcut şi a suferit nu puține în viață”.

După ce ascultătorii îşi exprimară convingător remuşcările, bătrînul oştean se mai îmbună. Dar nu tăcu :

„Sînt unul dintre aceia — unul dintre supraviețuitori, vreau să zic, continuă el răbdător. Ce-am făcut noi ? Ce-am realizat ? El — marele Napoleon — a încercat, pe spinarea noastră, să-l egaleze pe Alexandru Macedon, avînd o grămadă de națiuni în spate. Noi am opus spații pustii năvalei franceze şi i-am tratat cu o interminabilă bătălie, pînă cînd

armata lor a ajuns să se retragă pe poziții, pentru a dormi pe mormane de cadavre. Apoi a venit zidul de foc al Moscovei. Acesta s-a dărîmat peste el.

A început lunga derută a Marii Armate. Am văzut-o scurgîndu-se, precum căderea păcătoşilor buimaci şi spectrali peste ultimul cerc înghețat al Infernului lui Dante, ce se tot lărgea în fața ochilor lor disperați.

Cei care au scăpat trebuie să fi avut sufletele de două ori țintuite în trup, ca să-i poată scoate afară din Rusia prin acel ger făcut să crape pietrele. Dar să spuneți c-a fost vina noastră, c-a scăpat măcar unul viu, este totală ignoranță. Oamenii noştri au suferit aproape pînă la limitele puterii lor. Ale puterii lor ruseşti !

Desigur, spiritul nu ne era frînt ; apoi cauza noastră era dreaptă — era sfîntă. Dar asta nu ținea prea mult de cald oamenilor şi cailor.

Carnea e slabă. Fie ea cauza bună ori rea, omenirea trebuie să plătească prețul. Cum

altfel ? ! Chiar în bătălia pentru sătulețul despre care vă povesteam, luptam pentru adăpostul oferit de acele case vechi tot atît cît pentru victorie. Şi francezii la fel.

Nu de dragul gloriei, ori al strategiei. Francezii ştiau că vor trebui să se retragă înaintea dimineții şi noi ştiam la fel de bine că vor pleca. Din punctul de vedere al logicii războiului, lupta nu avea nici un sens. Şi, totuşi, infanteria noastră şi a lor s-au luptat precum pisicile sălbatice, ori ca eroii, dacă vă place aşa mai mult, printre case — treabă nu glumă —, în timp ce trupele de sprijin, aflate în cîmp deschis, aşteptau înghețînd într-un furtunos vînt de nord, ce purta zăpada de pe pămînt şi marile mase de nori de pe cer cu o repeziciune înspăimîntătoare. Chiar aerul era nespus de sumbru, prin contrast cu pămîntul alb. N-am văzut niciodată creația Domnului arătînd mai sinistru ca în acea zi.

Noi, cavaleria (eram doar o mînă), n-aveam prea multe de făcut, decît să ne întoarcem cu spatele la vînt şi să încasăm sal-

vele rătăcite ale francezilor. Acesta, vă pot spune, era ultimul bombardament al francezilor şi ultima oară cînd au avut artileria pe poziții. Tunurile nu s-au mai mişcat de-acolo. Le-am găsit abandonate dimineața următoare. Dar în acea după-amiază exercitau un foc infernal asupra coloanei noastre de atac ; vîntul furios ştergea fumul şi chiar zgomotul, dar puteam vedea scînteierile constante ale limbilor de foc de-a lungul frontului francezilor. Apoi o pală lungă de zăpadă a ascuns totul, în afara flăcărilor sîngerii din vîrtejul alb.

În răstimpuri, cînd orizontul se limpezea, puteam vedea în depărtare, spre dreapta cîmpiei, o coloană întunecată, scurgîndu-se la nesfîrşit — tumultul Marii Armate, tîrîndu-se înainte, fără încetare, în timp ce luptele din stînga noastră continuau cu mare vacarm şi furie. Crudele învîrtejiri de zăpadă măturau acea scenă de moarte şi dezolare. Apoi vîntul s-a oprit tot atît de brusc cum pornise dimineața.

Numaidecît am primit ordin să şarjăm coloana în retragere ; nu înțeleg de ce, decît dacă nu cumva voiau să ne scape de înghețul în şa, dîndu-ne ceva de făcut. Am schimbat frontul jumătate la dreapta şi ne-am pus în mişcare la pas, ca să luăm coloana aceea depărtată şi întunecată din flanc. Trebuie să fi fost cam două şi jumătate după-amiaza.

Trebuie să aflați că, pînă atunci în acea campanie, regimentul meu nu fusese niciodată pe direcția principală de înaintare a lui Napoleon. În toate aceste luni de la invazie, armata căreia îi aparțineam se hărțuise cu Oudinot în nord. Coborîsem doar de puțină vreme, mînîndu-l din urmă spre Berezina.

Era prima ocazie, deci, cînd eu şi camarazii mei vedeam de aproape Marea Armată a lui Napoleon. Era o imagine uluitoare şi teribilă. Auzisem de ea de la alții ; îi văzusem de la distanță pe cei ce se răzlețiseră ; mici bande prădalnice, grupuri de prizonieri. Dar aceasta era chiar coloana principală ! O gloată tîrîndu-se, împleticindu-se, flămînzită, cu

mințile pe jumătate pierdute. Ieşea din pădurea ce se afla la o milă depărtare, iar capul i se pierdea în obscuritatea cîmpiilor. Am dat peste ei la trap, ceea ce era maximumul ce-l puteam scoate de la caii noştri, şi ne-am înfipt în masa aceea umană ca într-o mlaştină mişcătoare. N-a opus nici o rezistență. Am auzit cîteva împuşcături, vreo şase probabil. Chiar simțurile păreau să le fi înghețat. Am avut timp să arunc o privire pe îndelete, în timp ce călăream în fruntea escadronului meu. Ei bine, pot să vă asigur, erau oameni care mergeau pe margini atît de absenți la orice, în afara mizeriei lor, încît nici măcar n-au întors capul să se uite la şarja noastră. Soldați !

Calul meu a dat peste unul dintre aceştia cu pieptul. Sărmana ruină avea o manta albastră de dragon, toată sfîşiată şi pîrlită, atîrnîndu-i pe umeri şi nici măcar n-a întins mîna să se prindă de căpăstru şi să se salveze. S-a lăsat doar jos. Oamenii noştri împungeau şi croiau ; şi, desigur, la început eu în-

sumi am făcut aşa... Ce vreți ! Duşmanul e duşman. Totuşi, un fel de groază dezgustătoare mi s-a furişat în inimă. N-a fost nici un fel de tumult — doar un murmur stins pluti peste ei, presărat cu strigăte mai intense şi gemete, în timp ce gloata continua să se tălăzuiască dincolo de noi, oarbă şi fără simțire. Un miros de zdrențe pîrlite şi răni infectate plutea în aer. Calul meu se răzleți în vîrtejurile de oameni ce se clătinau. Parcă ai fi doborît cadavre galvanizate cărora nu le păsa. Invadatori ! Da... Dumnezeu se răfuia deja cu ei.

Mi-am atins calul cu pintenii să se degajeze. S-a produs o buluceală bruscă şi un fel de geamăt furios cînd al doilea escadron a căzut asupra lor în dreapta noastră. Calul meu s-a smucit şi cineva mi s-a agățat de picior. Cum nu voiam să mă las smuls din şa, am croit cu sabia în urmă, fără să mă uit. Am auzit un strigăt şi piciorul mi-a fost imediat eliberat.

În acel moment l-am zărit pe subalternul meu nu departe. Îl chema Tomasov. Multi-

tudinea aceea de cadavre vii cu ochi sticloşi se vălătucea în jurul calului său. Orbi, mîrîind dement. El stătea drept în şa, fără să se uite în jos, la ei, şi îşi băga sabia în teacă.

Ei bine, acest Tomasov purta barbă. Desigur, toți purtam bărbi atunci. Circumstanțele, lipsa de răgaz, lipsa de lame ne împingeau la asta. Nu, serios, arătam ca sălbăticiți în acele zile de neuitat, cărora atît de mulți, atît de mulți dintre noi nu le-au supraviețuit. Ştiți, de asemenea, că pierderile noastre au fost îngrozitoare. Da, arătam ca sălbaticii. *Des Russes sauvages* — ce mai !

Deci purta barbă — acest Tomasov, vreau să zic ; dar nu arăta *sauvage*. Era cel mai tînăr dintre noi toți. Şi asta însemna într-adevăr tînăr. De la distanță trecea examenul destul de bine, ținînd cont de funinginea şi amprenta specifică acelei campanii lăsată pe fețele noastre. Dar imediat ce erai destul de aproape să-l poți privi bine în ochi, vedeai în adîncul lor vîrsta imatură, deşi nu era chiar un puşti.

Ochii erau albaştri, un albastru ca al cerului de toamnă, visător şi vesel în acelaşi timp — ochi inocenți, încrezători. Un moț de păr blond îi împodobea fruntea ca o diademă aurie, în ceea ce s-ar putea numi timpuri normale.

Credeți, poate, că vorbesc despre el ca despre un erou de roman ? Ei, asta-i nimic, față de ce-a descoperit adjutantul nostru la el. A descoperit că avea „buze dulci”, ce-o fi însemnat asta. Dacă adjutantul voia să zică o gură frumoasă, da, era destul de frumoasă, dar, desigur, o spunea în bătaie de joc. Adjutantul nostru nu era un individ prea delicat. „Ia uitați-vă la acele buze dulci !”, exclama el cu voce tare, cînd vorbea Tomasov.

Lui Tomasov nu-i prea plăcea genul acesta de glume. Dar pînă la un anumit punct era el însuşi vinovat de zeflemeaua ce-o trezise datorită opiniilor sale asupra dragostei şi care, probabil, nu erau chiar atît de originale pe cît le credea el. Ce-i făcea pe camarazii lui tole-

ranți față de efuziunile acelea era faptul că se legau de Franța, de Paris !

Voi, cei din generația de azi, nu vă puteți închipui ce prestigiu se lega de aceste nume în toată lumea. Parisul era cetatea din poveste pentru toate ființele înzestrate cu imaginație. Eram majoritatea tineri cu relații, dar nu de mult veniți din cuiburile noastre străvechi de provincie ; simpli slujitori ai Domnului ; nişte țărani, dacă pot spune astfel. Aşa că eram bucuroşi să putem asculta poveştile despre Franța ale camaradului nostru Tomasov. Fusese ataşat pe lîngă misiunea noastră diplomatică din Paris în anul dinaintea războiului. Probabil datorită unor relații sus-puse — ori poate datorită purului noroc.

Nu cred că putuse fi un membru foarte folositor al Misiunii, din cauza tinereții şi a lipsei totale de experiență. Şi se părea că la Paris ştiuse cum să-şi petreacă timpul. Îl folosise îndrăgostindu-se, rămînînd în acea stare, cultivînd-o, trăind numai pentru asta.

Aşa că erau ceva mai mult decît simple amintiri ceea ce adusese cu el din Franța. Amintirile sînt trecătoare. Pot fi falsificate, pot fi şterse, poți chiar să te îndoieşti de ele. Da ! Eu însumi mă îndoiesc uneori că aş fi fost vreodată la Paris. Şi drumul lung pînă acolo, cu bătălii pentru fiecare etapă, ar apărea şi mai puțin credibil dacă n-ar fi un anume glonț de muschetă pe care îl port cu mine, începînd de la o mică afacere de cavalerişti, care s-a întîmplat în Silezia chiar la începutul campaniei din Leipzig.

Peripețiile dragostei, oricum, sînt probabil mai impresionante decît cele ale primejdiei. Nu înfrunți dragostea cu plutonul. Sînt mai rare, mai personale şi mai intime. Şi nu uitați că, pentru Tomasov, toate acestea erau foarte proaspete încă. Nu se întorsese din Franța decît de trei luni, cînd a început războiul.

Inima, mințile îi erau pline de acea experiență. Era cu totul copleşit de ea, şi era destul de pur s-o lase să transpară în discuții. Se

considera un fel de persoană privilegiată, nu pentru că o femeie se uitase la el cu bunăvoință, ci pentru simplul fapt că avusese acea minunată iluminare conferită de sentimentul pentru ea, de parcă cerul însuşi i-ar fi dăruit-o.

O, da, era foarte pur. Un tinerel drăguț, totuşi nu un prost ; şi totodată complet lipsit de experiență, de suspiciuni. Găseşti ici şi colo cîte unul ca el prin provincie. Avea în el şi ceva poezie. Şi asta trebuie să fi fost ceva natural, ceva destul de propriu, nu dobîndit. Cred că Tata Adam mai putea avea genul acesta natural de poezie. Iar în rest, *un russe sauvage*, cum ne ziceau uneori francezii, dar nu genul acela, cum spun ei, care mănîncă lumînări de seu ca desert. Cît despre femeie, franțuzoaica, ei bine, deşi am fost şi eu în Franța cu o sută de mii de ruşi, n-am văzut-o niciodată. Probabil că nu era la Paris atunci. În orice caz, nu erau uşile ei cele care să sară în lături înaintea unor indivizi simpli de teapa mea, înțelegeți. Saloanele aurite nu mi-au

ieşit niciodată în drum. Nu v-aş putea spune cum arăta, ceea ce-i ciudat, luînd în considerare faptul că eram, dacă pot spune astfel, confidentul preferat al lui Tomasov.

Foarte curînd n-a mai îndrăznit să vorbească în fața celorlalți. Presupun că obişnuitele comentarii de bivuac îi răneau sentimentele. Dar îi rămăsesem eu şi a trebuit să mă supun. Nu te poți aştepta ca un tinerel în starea lui Tomasov să-şi țină gura ; iar eu — presupun că nu-mi veți da crezare — eu sînt din fire o persoană destul de tăcută.

Foarte probabil că tăcerea mea îi era simpatică. Întreaga lună septembrie fu pentru regimentul nostru, încartiruit în sate, o perioadă de relaxare. Atunci am auzit cea mai mare parte din... nu i se poate spune poveste. Povestea pe care o am în minte nu constă în asta. Revărsări, să-i spunem.

Şedeam, destul de dispus să tac din gură, o oră întreagă probabil, timp în care Tomasov vorbea cu exaltare. Şi cînd termina, eu încă tot mai tăceam. Şi atunci liniştea că-

păta un efect solemn care, îmi imaginez, îl măgulea mult pe Tomasov.

Ea nu era, desigur, o femeie la prima tinerețe. O văduvă, probabil. În orice caz, nu l-am auzit niciodată pe Tomasov vorbind despre soțul ei. Avea un salon, ceva foarte distins ; un centru monden în care ea domnea în toată splendoarea.

Îmi imaginez că anturajul ei era format mai ales din bărbați. Dar Tomasov, trebuie s-o spun, evita astfel de detalii destul de bine în discursurile sale. Pe cuvîntul meu că nu ştiu dacă avea părul blond ori negru, ochii căprui ori albaştri ; care-i erau statura, trăsăturile ori tenul. Dragostea lui se înălța deasupra simplelor impresii fizice. Nu mi-a descris-o niciodată în termeni fermi ; dar era gata să jure că, în prezența ei, gîndurile şi sentimentele erau sortite să se învîrtă cerc în juru-i. O asemenea femeie era. Conversații minunate, pe tot felul de subiecte, aveau loc în salonul ei : dar prin toți cei prezenți acolo curgea neauzit, ca un misterios flux muzical,

revendicarea, puterea, tirania frumuseții pure. Deci, probabil, femeia era frumoasă. Ea îi detaşa pe cei ce vorbeau de interesele personale, chiar de vanitățile lor. Era un deliciu secret şi o primejdie secretă. Toți bărbații, cînd o priveau, cădeau pe gînduri ca loviți de ideea că şi-ar fi irosit viața. Ea era bucuria şi fiorul pur al fericirii şi aducea doar tristețe şi chin inimilor lor.

Pe scurt, trebuie să fi fost o femeie extraordinară, ori Tomasov era un tînăr extraordinar, ca să simtă astfel şi să vorbească aşa despre ea. V-am spus că individul avea multă poezie şi am observat că toate acestea sunau destul de real. Era exact miracolul pe care o femeie cu totul ieşită din comun îl putea exercita, vă dați seama. Poeții se apropie de adevăr aici — nu putem nega.

Nu pun nici un strop de poezie în reconstituirea mea, ştiu, dar beneficiez şi eu de-o oarecare experiență şi n-am nici un dubiu că doamna a fost înțelegătoare cu tinerelul, odată ce acesta a reuşit să ajungă în salonul

ei. Faptul că a ajuns acolo e o adevărată minune. Oricum, a pătruns acolo, inocentul, şi s-a găsit într-o companie aleasă, printre bărbaţi de considerabilă poziţie. Şi ştiţi ce înseamnă asta : talii îngroşate, capete chelite, dinţi care nu-s dinţi — cum spunea un autor satiric. Imaginaţi-vă printre ei un băiat frumuşel, proaspăt şi simplu, ca un măr abia cules din copac ; un tînăr barbar modest, arătos, impresionabil, îndrăgostit. Pe cuvînt ! Ce schimbare ! Ce uşurare pentru sentimentele obosite ! Şi, odată cu asta, avînd prin firea lui acea doză de poezie care-l salvează şi pe un neghiob de la a fi caraghios.

A devenit sclav devotat, obedient şi ingenuu. A fost răsplătit cu zîmbete, şi cu timpul admis în intimitatea casei. Poate că tînărul şi nesofisticatul barbar o amuza pe rafinata doamnă. Probabil — din moment ce nu se hrănea cu lumînări de seu — satisfăcea vreo nevoie de tandreţe a femeii. Ştiţi, există mai multe feluri de tandreţe, de care sînt capabile femeile foarte emancipate. Femeie cu cap

şi imaginație, vreau să spun, şi nu cu un temperament care să le-o ia înainte, înțelegeți. Dar cine să le descifreze necesitățile şi capriciile ? De cele mai multe ori, ele singure nu ştiu prea multe despre stările lor lăuntrice şi trec din una în alta, uneori cu rezultate catastrofale. Şi cine-i atunci mai surprins decît ele ? Oricum, cazul lui Tomasov era destul de idilic. Lumea bună se amuza. Devoțiunea a făcut din el un fel de succes monden. Dar nu-i păsa. Avea o singură zeiță, şi mai avea altarul în care i se permitea să intre şi să iasă, fără a ține seamă de orele formale de primire.

A folosit din plin acest avantaj. Eh, nu avea prea multe obligații oficiale, vă dați seama. Misiunea militară era concepută să fie mai mult protocolară, şeful ei fiind prieten personal al împăratului nostru, Alexandru ; şi acesta, la fel, se dedica în exclusivitate succesului în viața mondenă — după cum se părea. După cum se părea.

Într-o după-amiază, Tomasov trecu pe la iubita gîndurilor sale mai devreme ca de obicei. Nu era singură. Era un bărbat cu ea, nu unul din personajele cu talie groasă şi capul chel, totuşi cineva din lumea bună, un bărbat trecut de treizeci de ani, un ofițer francez care, pînă la un anumit punct, era şi el un intim privilegiat. Tomasov nu era gelos. Un astfel de sentiment ar fi părut prezumțios naivului băiat.

Dimpotrivă, îl admira pe acel ofițer. Nu aveți idee care era prestigiul militarilor francezi în acele zile, chiar şi printre noi, ruşii, care reuşiserăm să le facem față probabil mai bine ca alții. Victoria le pusese un semn pe frunte — se părea că pentru totdeauna. Ar fi fost mai umani dacă n-ar fi fost prea conştienți de asta ; dar erau buni camarazi şi aveau un fel de sentiment fratern pentru toți cei ce purtau arme, chiar dacă împotriva lor.

Şi acesta era un exemplar destul de ales, un ofițer din statul major al generalului şi un om din cea mai înaltă societate. Era bine

clădit, bărbat pînă în vîrful unghiilor, deşi se purta îngrijit ca o femeie. Avea amabila stăpînire de sine a omului de lume. Fruntea lui, albă precum alabastrul, contrasta impresionant cu nuanța sănătoasă a feței.

Nu ştiu dacă era gelos pe Tomasov, dar bănuiesc că putea fi puțin plictisit ca de un fel de paparudă sentimentală. Dar aceşti oameni de lume sînt impenetrabili, şi el binevoia să recunoască existența lui Tomasov chiar mai evident decît era necesar. O dată sau de două ori îl onorase cu cîteva folositoare sfaturi mondene cu perfect tact şi delicatețe. Tomasov era cu totul cucerit de o asemenea dovadă de înțelegere ascunsă sub aparența rece a acelei societăți.

Introdus în *le petit salon*, i-a găsit pe aceşti doi oameni rafinați stînd împreună pe o sofa şi a avut sentimentul că ar fi întrerupt o conversație specială. S-au uitat la el într-un mod ciudat, s-a gîndit el ; dar nu i s-a dat să înțeleagă că ar fi deranjați. După o vreme, doamna i-a spus ofițerului — numele lui era

De Castel — „Aş vrea să-ți iei sarcina de-a stabili adevărul în ceea ce priveşte acest zvon.”

„E mult mai mult decît un simplu zvon”, a observat ofițerul. Dar s-a ridicat ascultător şi a ieşit. Doamna s-a întors spre Tomasov şi i-a spus : „Poți să rămîi cu mine”.

Acest ordin expres l-a făcut extrem de fericit, deşi, de fapt, nici prin cap nu-i trecuse să plece.

L-a învăluit în privirile ei blînde, ce-l făcură să i se topească şi să i se dilate ceva în piept. Era un sentiment delicios, chiar dacă uneori îți tăia respirația. A sorbit extaziat sunetul vorbelor ei seducătoare, liniştitoare, pline de o veselie inocentă şi de linişte spirituală. Pasiunea lui îi părea că arde în flăcări şi o învăluie în limbile ei albăstrii de la cap la picioare şi peste cap, în timp ce sufletul îi înflorea la mijloc ca un trandafir mare, alb...

Hm, cam aşa ceva. Mi-a povestit mai multe ca asta, dar pe asta mi-o amintesc. El însuşi îşi amintea totul, pentru că acestea erau

ultimele impresii despre acea femeie. O vedea pentru ultima oară, deşi nu ştia în acel moment.

Domnul De Castel s-a întors, tulburînd acea atmosferă de încîntare pe care Tomasov o savura pînă la completa uitare a lumii de afară. Tomasov nu putea să nu fie impresionat de distincția mişcărilor lui, de naturaleța purtărilor, de superioritatea față de alți bărbați pe care-i cunoştea, şi suferea din cauza asta. I-a trecut prin minte că cele două strălucitoare ființe de pe sofa erau făcute una pentru alta.

De Castel, aşezîndu-se lîngă doamnă, i-a murmurat discret : „Nu există nici cel mai mic dubiu că-i adevărat”, şi şi-au întors amîndoi privirile spre Tomasov. Trezit cu totul din starea lui de încîntare, acesta şi-a venit în simțiri ; un sentiment de ruşine l-a copleşit. Stătea zîmbind vag la ei.

Fără să-şi ia ochii de la Tomasov, care se înroşise, doamna a spus cu o gravitate visătoare, destul de neobişnuită la ea :

„Mi-ar place să ştiu că generozitatea ta poate fi supremă — fără pată. Dragostea, la intensitatea ei supremă, trebuie să stea la originea oricărei perfecțiuni.”

Tomasov a deschis ochii mari de admirație la asta, de parcă buzele ei ar fi lăsat să-i scape perle adevărate. Sentimentul, oricum, nu i se adresa rusului primitiv şi tînăr, ci desăvîrşitului om de lume, De Castel.

Tomasov n-a putut vedea efectul pe care-l produsese, pentru că ofițerul francez plecase capul şi stătea aşa, admirîndu-şi cizmele perfect lustruite. Doamna a şoptit pe un ton înțelegător :

„Ai scrupule ?”

Fără să se uite în sus, De Castel a murmurat : „Aceasta ar putea deveni o frumoasă problemă de onoare.”

Ea a spus cu însuflețire : „Asta chiar că ar fi artificial. Sînt cu totul pentru sentimentele naturale. Nu cred în altceva. Dar probabil conştiința ta...”

El a întrerupt-o : „Deloc. Conştiința mea nu-i imatură. Soarta acelor oameni nu are pentru noi nici un fel de importanță militară. Ce poate conta ? Destinul Franței e invincibil…”

„Bine atunci…”, a spus ea, semnificativ, şi s-a ridicat de pe divan. Ofițerul francez s-a ridicat şi el. Tomasov s-a grăbit să le urmeze exemplul. Era umilit de starea lui de complet întuneric mental. În timp ce ducea mîna albă a doamnei la buze, l-a auzit pe ofițerul francez spunînd, accentuînd deliberat :

„Dacă are suflet de războinic (pe vremea aceea, ştiți, oamenii chiar vorbeau astfel), dacă are suflet de războinic, ar trebui să cadă la picioarele tale din recunoştință”.

Tomasov s-a simțit afundat într-un întuneric şi mai dens decît pînă atunci. L-a urmat pe ofițerul francez afară din încăpere şi afară din casă ; pentru că avea impresia că asta se aştepta de la el.

Se lăsa înserarea, vremea era foarte urîtă şi strada era aproape goală. Francezul, în

mod ciudat, nu se grăbea deloc. Şi Tomasov îşi încetini şi el paşii, fără nerăbdare. Nu se grăbea niciodată cînd era vorba să se depărteze de casa în care locuia ea. Şi, în afară de asta, ceva minunat i se întîmplase. Mîna pe care cu evlavie o dusese la buze, ținînd-o de vîrful degetelor, se apăsase de buzele sale. Beneficiase de-o favoare secretă ! Era aproape speriat. Lumea se învîrtise — şi încă nu se oprise din rotire. De Castel s-a oprit brusc la colțul liniştitei străzi.

„N-aş vrea să fiu văzut prea mult cu dumneata în zonele luminate, domnule Tomasov”, i-a spus el cu o voce ciudat de posomorîtă.

„De ce ?”, l-a întrebat tînărul, prea surprins ca să fie ofensat.

„Din prudență, i-a răspuns celălalt scurt. Va trebui să ne despărțim aici ; dar, înainte de a ne despărți, îți voi dezvălui un lucru căruia îi vei vedea imediat importanța.”

Aceasta, vă rog să notați, se întîmpla într-o seară din a doua jumătate a lui martie

1812. De multă vreme se discuta despre o răceală crescîndă între Rusia şi Franța. Cuvîntul război era şoptit în saloane tot mai tare şi mai tare şi, pînă la urmă, a fost auzit în cercurile oficiale. Imediat poliția pariziană a descoperit că ataşatul nostru militar corupsese cîțiva funcționari ai Ministerului de Război şi obținuse de la aceştia cîteva foarte importante documente confidențiale. Nefericiții oameni (fuseseră doi) îşi mărturisiseră crima şi fuseseră împuşcați chiar în acea noapte. A doua zi tot oraşul avea să vorbească despre această afacere. Dar ce era mai rău era că Împăratul Napoleon era foarte furios de această descoperire şi se gîndea să-l pună pe ataşatul rus sub arest.

Aceasta era dezvăluirea lui De Castel ; şi, deşi vorbise cu voce scăzută, Tomasov a fost împietrit ca de o lovitură de trăsnet.

„Arestat ?” a murmurat el dezolat.

„Da, şi ținut ca prizonier al statului — cu toți oamenii lui...”

Ofițerul francez l-a prins pe Tomasov de deasupra cotului strîngîndu-l tare.

„Şi ținut în Franța”, a repetat el chiar în urechea lui Tomasov, apoi, dîndu-i drumul, s-a depărtat un pas şi rămase tăcut.

„Şi dumneata, dumneata îmi spui mie asta ? !”, a strigat Tomasov într-o extremă gratitudine, care cu greu putea fi mai mare decît admirația pentru generozitatea viitorului său inamic. Ar fi putut un frate face mai mult pentru el ? A căutat să-i strîngă mîna ofițerului francez, dar acesta a rămas strîns înfăşurat în mantaua sa. Probabil că, în întuneric, nu observase intenția. S-a tras puțin înapoi şi, cu supravegheata lui voce de om de lume, de parcă ar fi vorbit peste o masă de joc ori ceva asemănător, i-a atras atenția lui Tomasov asupra faptului că, dacă voia să profite de această avertizare, clipele erau foarte prețioase.

„Chiar că sînt, a spus copleşit Tomasov. La revedere, atunci. N-am cuvinte să vă mulțumesc pe măsura generozității voastre ; dar

dacă voi avea vreodată ocazia, o jur, viața mea vă va sta la dispoziție...”

Dar francezul s-a retras, dispăruse deja în întunericul străzii pustii. Tomasov era singur, apoi n-a mai pierdut nici unul din prețioasele minute ale acelei nopți.

Vedeți cum simpla bîrfă a oamenilor şi discuțiile într-o doară trec în istorie ? În toate memoriile din acea perioadă, dacă le citiți, veți afla declarat că ataşatul nostru a fost avertizat de o femeie din lumea mare, care era îndrăgostita de el. Desigur, e ştiut că făcuse multe cuceriri chiar în cercurile cele mai înalte, dar adevărul e că persoana care l-a avertizat n-a fost altul decît modestul nostru Tomasov — care, în privința dragostei, se afla într-o cu totul altă categorie.

Acesta e deci secretul datorită căruia a scăpat reprezentantul împăratului nostru. El şi tot anturajul lui oficial au părăsit cu bine Franța — după cum menționează istoria.

Şi în acel anturaj era desigur şi Tomasov al nostru. El dovedise, după expresia ofițeru-

lui francez, suflet războinic. Şi ce-ar fi fost mai dezolant pentru un bărbat cu astfel de suflet decît să fie închis în ajun de război ? Să fie despărțit de țara lui în primejdie, de familia lui militară, de datoria lui, de onoare şi, deci, şi de glorie.

Tomasov se cutremura numai la gîndul torturii morale de care scăpase ; şi nutrea în inima lui o nețărmurită recunoştință celor doi oameni care-l scăpaseră de crudul calvar. Au fost minunați ! Pentru el dragostea şi prietenia nu erau decît două aspecte ale aceleiaşi exaltate perfecțiuni. Găsise aceste frumoase exemple şi jurase să le păstreze un fel de cult. Acesta îi influențase atitudinea față de francezi în general, deşi era mare patriot. Era în mod firesc indignat de invadarea patriei sale, dar indignarea sa nu conținea nici o înverşunare personală. Era în mod fundamental o natură delicată. Deplîngea îngrozitoarea suferință omenească pe care o vedea în jurul lui. Dar, era plin de compasiu-

ne bărbătească pentru toate formele de mizerie umană.

Naturi mai puțin sensibile ca a lui nu înțelegeau foarte bine acest lucru. În regiment îl porecliseră Umanul Tomasov.

Nu se supăra din cauza asta. Nu există nimic incompatibil între omenie şi sufletul de războinic. Oameni fără compasiune sînt civilii, oficialitățile guvernamentale, negustorii şi alții ca ei. Cît despre vorbele feroce pe care le auzi în timp de război — de la mulți oameni decenți — ei bine, limba este un element indisciplinat şi în vremuri bune, iar cînd există motive de înfierbîntare, acestea nu sînt de natură s-o domolească.

Aşa că n-am fost foarte surprins să-l văd pe Tomasov al nostru vîrîndu-şi în mod deliberat sabia în teacă, chiar în toiul acelei şarje, cum s-ar zice. În timp ce ne depărtam după aceea, era foarte tăcut. Nu era prea vorbăreț de felul lui, dar era evident că această imagine de aproape a Marii Armate îl afectase adînc, ca vederea a ceva

nepămîntesc. Eu însumi am fost totdeauna un ins destul de dur — dar, chiar şi eu... Iar el cu natura lui atît de poetică !... Vă puteți, imagina cum simțea toate acestea. Călăream unul lîngă altul, fără să deschidem gura. Era ceva pur şi simplu dincolo de cuvinte.

Ne stabilisem bivuacul sub liziera pădurii, ca să avem un adăpost pentru cai. Oricum, vîntul vijelios din nord a încetat tot atît de brusc cum pornise, şi marea încremenire a iernii s-a aşternut peste pămînt de la Baltica la Marea Neagră. Aproape că-i puteai percepe imensitatea pustie şi rece ce ajungea pînă la stele.

Oamenii noştri aprinseseră cîteva focuri pentru ofițerii lor şi curățiseră zăpada în jurul lor. Aveam butuci mari de lemn pe care să şedem ; era un bivuac suportabil în general, chiar şi fără bucuria victoriei. Pe aceasta aveam s-o simțim mai tîrziu, dar pe moment eram apăsați de efortul dur şi anevoios.

Eram trei în jurul focului meu. Al treilea era acel adjutant. Probabil era un tip bine in-

tenționat, dar nu chiar atît de agreabil pe cît ar fi putut fi dacă se dovedea mai puțin grosolan în comportare şi mai puțin primitiv în percepții. El comenta modul de a fi al oamenilor de parcă un om ar fi ceva tot atît de simplu, de exemplu, ca două bețe puse unul peste altul ; ori omul seamănă mai mult cu marea ale cărei mişcări sînt prea complicate să le poți explica şi ale cărei adîncimi pot scoate la iveală doar Dumnezeu ştie ce, în orice moment.

Am vorbit o vreme despre şarja aceea. Nu mult. Astfel de lucruri nu se pretează prea mult la conversații. Tomasov a murmurat cîteva cuvinte despre un curat măcel. Eu nu aveam nimic de spus. După cum v-am relatat, îmi lăsasem destul de repede sabia să lîncezească, la încheietura mîinii. Acea gloată flămînzită nici măcar nu încercase să se apere. Doar cîteva împuşcături. Aveam doi răniți. Doi !... Şi şarjasem asupra coloanei principale a Marii Armate a lui Napoleon.

Tomasov a murmurat obosit : „Ce rost a avut asta ?” Nu voiam să discut, aşa că doar am bîiguit : „Ei, da !” Dar adjutantul a izbucnit iritat :

„Cum, s-au mai încălzit oamenii puțin ! M-am încălzit şi eu. E un motiv destul de serios. Dar Tomasov al nostru e atît de uman ! Şi, în afară de asta, a iubit o franțuzoaică, s-a avut ca frații cu o groază de francezi, aşa că-i compătimeşte. Nu contează, băiete, sîntem acum în drum spre Paris şi-o s-o vezi în curînd !” Acesta era unul dintre discursurile lui în răspăr, mi se părea. Nu era unul din noi care să nu creadă că faptul de a ajunge la Paris era o problemă de ani — de ani ! Şi, vai, la mai puțin de optsprezece luni după aceea, eram jefuit de o mulțime de bani într-o partidă drăcească la Palais Royal.

Adevărul, fiind adesea cel mai absurd lucru de pe pămînt, zace uneori în gura nebunilor. Nu cred că acel adjutant al nostru îşi credea propriile cuvinte. Dar voia să-l tachineze pe Tomasov din obişnuință. Din simplă

obişnuinţă. Noi, desigur, n-am spus nimic, aşa că şi-a luat capul în palme şi-a moţăit pe un butuc în faţa focului.

Cavaleria noastră era la extremitatea flancului drept al armatei şi trebuie să vă mărturisesc că-l păzeam foarte prost. Pierdusem orice sentiment de insecuritate, totuşi mai continuam să pretindem c-o facem într-un fel. Un oştean s-a apropiat aducînd un cal şi Tomasov încălecă ţeapăn şi plecă să facă un rond al avanposturilor. Al avanposturilor complet inutile.

Noaptea era liniştită. Nu se auzeau decît pocniturile focurilor. Vîntul furios se ridicase mult deasupra pămîntului şi nici cea mai slabă adiere nu se făcea simţită. Luna plină a apărut grăbită pe cer şi, brusc, a rămas ţintuită acolo, sus. Îmi amintesc că mi-am ridicat faţa păroasă spre ea un moment. Apoi, cred, am adormit ghemuit pe buşteanul meu, cu capul spre arşiţa flăcărilor.

Ştiţi ce act intermitent e o astfel de picoteală. O clipă te cufunzi într-un abis şi în

următoarea eşti înapoi, în lumea pe care o găseşti prea adîncă pentru oricare alt sunet decît trîmbița Judecății de Apoi. Apoi iar te depărtezi. Chiar sufletul pare să-ți alunece într-un puț negru şi fără fund. Şi din nou, sus, într-o tresărire de conştiență. Eşti o simplă jucărie a nemilosului somn, deci. Chinuindu-te în ambele stări.

Oricum, cînd ordonanța mea a apărut înainte-mi, repetînd : „Nu binevoieşte înălțimea voastră să mănînce ?... Nu binevoieşte înălțimea voastră să mănînce ?...”, am reuşit să mă mențin — vreau să zic — în intermitenta trezie. Îmi oferea un castron afumat, conținînd ceva grîu fiert în apă cu un grăunte de sare. O lingură de lemn era înțepenită în el.

În vremea aceea erau singurele rații pe care le primeam regulat. Hrană pentru găini, s-o ia naiba ! Dar soldatul rus e minunat. Deci, omul meu a aşteptat pînă cînd m-am ospătat, apoi s-a retras luînd vasul gol.

Nu-mi era somn. Într-adevăr, mă trezisem cu o exagerată conştiință a existenței ce se extindea dincolo de spațiul imediat. Trebuie să precizez, acestea sînt momente aproape excepționale ale omului. Aveam percepția esențială a pămîntului învelit în zăpadă pe toată întinderea lui nesfîrşită, cu nimic altceva vizibil pe cuprinsul lui decît copaci cu trunchiurile drepte şi permanența lor funerară ; şi, în această atmosferă generală de doliu, îmi părea că aud suspinele celor ce cădeau morți în sînul unei naturi lipsite de viață. Erau francezi. Nu-i uram ; nu ne urau ; trăisem la mari depărtări unii de alții — şi, brusc, năvăliseră cu armele în mîini, fără frica lui Dumnezeu, aducînd cu ei alte neamuri, ca toți să piară împreună, într-un şir nesfîrşit de cadavre înghețate. Am avut viziunea acelui drum : o multitudine patetică de movilițe mici şi negre, înşirîndu-se pînă departe, sub lumina lunii, într-o atmosferă clară, limpede şi nemiloasă — un fel de pace sinistră.

Dar ce altă pace putea exista pentru ei ? Ce altceva meritau ? Nu ştiu prin ce asociație emoțională mi-a venit în cap ideea că pămîntul e o planetă păgînă şi nu un sălaş potrivit pentru virtuți creştine.

Vă poate surprinde că-mi amintesc toate acestea atît de bine. Ce este o emoție trecătoare ori un gînd pe jumătate formulat, ca să dureze atîția ani din viața unui om supusă schimbărilor, inconsecvențelor ? Dar ceea ce a fixat emoția acelei seri în amintirea mea într-atît, încît cele mai vagi umbre au rămas neşterse, a fost un eveniment cu sfîrşit bizar, un eveniment ce nu poate fi uitat într-o viață de om, după cum veți vedea.

Acele gînduri n-au durat mai mult de cinci minute, cînd ceva m-a făcut să mă uit peste umăr. Nu cred să fi fost un zgomot ; zăpada înghița orice sunet. Ceva trebuie să fi fost totuşi, un fel anume de semnal, ce-mi ajunsese la conştiință. Oricum, am întors capul, şi acolo era evenimentul care se apropia, fără să fi ştiut ori fără să fi avut cea mai vagă

premoniție. Tot ce-am văzut în depărtare erau două figuri, apropiindu-se în lumina lunii. Una dintre ele era Tomasov al nostru. Pata întunecată din urma lui erau caii pe care ordonanța-i ducea deoparte. Tomasov era o siluetă foarte cunoscută, cu cizme lungi, o figură înaltă, ce se termina cu o glugă țuguiată. Dar, pe lîngă el, înainta altă figură. Nu-mi credeam ochilor la început. Era ulуitor. Purta un coif cu creastă lucitoare pe cap şi era înfofolită într-o manta albă. Mantaua nu era tot atît de albă ca zăpada. Nimic pe lume nu e. Era albă mai degrabă precum ceața, cu un aspect fantomatic şi marțial de un efect extraordinar. Părea că Tomasov l-ar fi capturat chiar pe Zeul Războiului. Am putut vedea imediat că ținea această magnifică arătare de mînă. Apoi am văzut că o sprijinea. În timp ce mă zgîiam şi mă zgîiam, ei continuau să se tîrască — pentru că, într-adevăr, se tîrau şi, pînă la urmă, s-au tîrît în lumina focului nostru de bivuac, trecînd dincolo de buştean. Focul îşi juca

luminile pe coif. Era extrem de deformat, iar fața degerată, plină de răni, de sub el era încadrată de bucăți de blană jegoasă. Nu era Zeul Războiului, ci un ofițer francez. Mantaua mare de cuirasier era sfîşiată, plină de găuri arse. Picioarele îi erau înfăşurate în piei vechi de oaie, peste rămăşițele cizmelor. Păreau monstruoase, şi el se clătina pe ele, susținut de Tomasov care-l aşează cu cea mai mare grijă pe buşteanul pe care şedeam eu.

Uluirea mea nu cunoştea margini.

„Ai adus un prizonier”, i-am spus lui Tomasov, de parcă nu mi-aş fi putut crede ochilor.

Trebuie să ştiți că, în afara cazului cînd aceştia se predau în grupuri mari, noi nu luam prizonieri. La ce bun ? Cazacii noştri fie îi ucideau pe cei rătăciți, fie îi lăsau în pace, după cum se nimerea. Era acelaşi lucru, pînă la urmă.

Tomasov s-a întors spre mine cu o privire foarte tulburată.

„Mi-a ieşit ca din pămînt în cale, pe cînd părăseam avanpostul, a spus el. Cred c-a făcut-o intenționat, căci a intrat orbeşte în calul meu. M-a prins de picior şi-atunci nici unul dintre ai noştri n-a îndrăznit să-l mai atingă."

„A scăpat ca prin urechile acului", am spus.

„Nu-i foarte fericit pentru asta, a zis Tomasov, părînd şi mai tulburat ca înainte. A venit ținîndu-se de scara şeii mele. Din cauza asta am întîrziat atîta. Mi-a spus c-a fost ofițer de stat major ; şi-apoi, vorbind cu o voce pe care, presupun, doar cei condamnați o pot avea, un croncănit de mînie şi durere, mi-a spus că are să-mi ceară o favoare. O favoare supremă. L-am înțeles ? m-a întrebat într-un fel de şoaptă diabolică."

„I-am spus, desigur, că l-am înțeles. I-am spus : *Oui, je vous comprends*."

„Atunci, a spus el, fă-o ! Acum ! Imediat — din mila inimii tale."

Tomasov s-a oprit şi s-a uitat rătăcit la mine peste capul prizonierului.

Am întrebat : „Ce vrea să zică ?”

„Asta l-am întrebat şi eu, a răspuns Tomasov, cu o voce stupefiată, şi el a zis că vrea să-i fac favoarea de a-i zbura creierii. Ca un camarad, ca un soldat, a adăugat el. Ca un om cu simțire... ca... ca un om adevărat.”

Prizonierul stătea între noi ca o mumie teribil de ciopîrțită, fața arăta ca o sperietoare marțială, o oroare grotească de zdrențe şi murdărie, cu ochi îngrozitor de vii, plini de vitalitate, plini de un foc de nestins, într-un corp, o oribilă calamitate, un schelet la chermeza gloriei. Şi, brusc, acei ochi cu strălucire de nestins s-au fixat asupra lui Tomasov. El, sărmanul om, fascinat, îi întorcea la rîndul lui privirea groaznică a unui suflet chinuit în acea simplă păstaie a unui om. Prizonierul a croncănit franțuzeşte :

„Te recunosc. Eşti tinerelul rus din anturajul ei. Ai spus că vei fi foarte recunoscător. Te somez să-ți plăteşti datoria. Plăteşte, îți

spun, cu o împuşcătură izbăvitoare ! Eşti om de onoare. N-am nici măcar o sabie ruptă. Întregii mele fiinţe îi repugnă propria mea degradare. Mă cunoşti, doar !”

Tomasov nu spunea nimic.

„N-ai suflet de războinic ?”, a întrebat francezul într-o şoaptă furioasă, dar cu o urmă de batjocură în ea.

„Nu ştiu”, a spus sărmanul Tomasov.

Ce privire disprețuitoare i-a aruncat acea sperietoare cu ochii ei nestinşi. Părea să trăiască numai prin forța disperării furioase şi neputincioase. Brusc a scos un horcăit şi a căzut înainte, zvîrcolindu-se în agonie şi chircindu-se din toate mădularele ; un efect nu chiar neobişnuit al căldurii focului. Sugera exercitarea unui soi teribil de tortură. La început a încercat să lupte împotriva durerilor. A gemut doar uşor, în timp ce ne aplecam asupra lui, pentru a-l împiedica să se rostogolească în foc, şi murmura febril din cînd în cînd : „*Tuez moi, tuez moi*...”, pînă cînd, istovit de durere, a țipat agonic, iar şi

iar, fiecare țipăt scăpîndu-i printre buzele încleştate.

Adjutantul s-a trezit de cealaltă parte a focului şi s-a pornit să blesteme îngrozitor animalicul tărăboi pe care-l făcea francezul.

„Ce-i asta ? Încă un exemplu din infernala ta umanitate, Tomasov ? ! a zbierat el la noi. De ce nu-l arunci de-aici dracului, în zăpadă ?”

Cum nu i-am luat în seamă strigătele, s-a ridicat blestemînd îngrozitor şi a plecat la alt foc. Imediat ofițerul francez s-a mai relaxat. L-am proptit de buştean şi am stat tăcuți de-o parte şi de alta a lui, pînă cînd goarnele au început să sune la revărsat de ziuă. Flacăra cea mare, întreținută toată noaptea, a pălit pe giulgiul livid al zăpezii, în timp ce aerul înghețat vibra în jur datorită sunetelor ascuțite ale trompetelor de cavalerie. Ochii francezului încremeniți, care pentru moment ne-au făcut să sperăm că murise liniştit, stînd acolo, între noi, s-au mişcat uşor la stînga şi la dreapta, uitîndu-se pe rînd la fe-

țele noastre. Tomasov şi cu mine am schimbat priviri consternate. Apoi vocea lui De Castel, neaşteptată prin forța ei reînnoită şi prin înspăimîntătoarea stăpînire, ne-a făcut să ne cutremurăm lăuntric.

„Bonjour, Messieurs”

Bărbia i-a căzut în piept. Tomasov mi s-a adresat în ruseşte.

„El e, chiar el...” Am dat din cap, şi Tomasov a continuat pe un ton chinuit : „Da, el ! Strălucitor, desăvîrşit, invidiat de bărbați, iubit de acea femeie — această oroare, această mizerabilă ființă care nu poate muri. Uită-te la ochii lui ! E groaznic.”

Nu m-am uitat, dar am înțeles ce voia să spună Tomasov. Nu puteam face nimic pentru el. Această răzbunătoare iarnă a sorții îi ținea atît pe fugari, cît şi pe urmăritori în gheara ei de fier. Compasiunea nu era decît o vorbă goală înaintea acestui destin nemilos. Am încercat să spun ceva despre un convoi ce era fără îndoială constituit în sat, dar am şovăit la privirea mută pe care mi-a

aruncat-o Tomasov. Ştiam amîndoi ce sînt aceste convoaie : gloate îngrozitoare de ruine umane disperate, mînate de cazaci cu coada lăncilor înapoi, spre infernul înghețat, cu fețele îndreptate în direcție opusă caselor lor.

Cele două escadroane ale noastre intrasera în formație de-a lungul lizierei pădurii. Minute de chin se scurgeau. Francezul s-a luptat brusc să se ridice în picioare. L-am ajutat aproape fără să ne dăm seama ce facem.

„Vino, a spus el cu glas măsurat. Acum e momentul.” A tăcut vreme îndelungată, apoi a continuat cu aceeaşi claritate : „Pe cuvîntul meu de onoare, ultima fărîmă de încredere e moartă în mine.”

Vocea lui şi-a pierdut brusc stăpînirea de sine. După ce a mai aşteptat o clipă, a adăugat în şoaptă : „Chiar şi curajul... Pe onoarea mea.”

Altă pauză lungă a urmat înainte de a şopti, cu mare efort şi răguşit. „Nu ajunge, ca

să mişte şi-o inimă de piatră ? Trebuie să cad în genunchi înaintea ta ?”

Iar s-a lăsat o linişte adîncă peste toți trei. Apoi ofițerul francez şi-a azvîrlit ultimul cuvînt de mînie peste Tomasov :

„Fătălăule !”

Nici un muşchi nu i s-a clintit sărmanului om. M-am gîndit să mă duc după cîțiva soldați de-ai noştri, să-l conducă pe nefericitul prizonier spre sat. Nu era altceva de făcut. N-am făcut nici şase paşi spre grupul de cai şi ordonanțe din fața escadronului nostru, cînd..., dar ați ghicit. Desigur. Şi eu, la fel, ghicisem, pentru că, vă dau cuvîntul meu, detunătura pistolului lui Tomasov a fost cel mai nesemnificativ lucru imaginabil. Se ştie că zăpada absoarbe sunetul. A fost doar un simplu pocnet slab. Dintre ordonanțele care ne țineau caii nu cred să fi întors vreuna capul.

Da. Tomasov o făcuse. Destinul îl condusese pe De Castel spre omul care îl putea înțelege perfect. Dar au fost sorții sărmanului

Tomasov să fie victima predestinată. Ştiți cum e dreptatea lumii şi judecata oamenilor. Au căzut asupra lui cu un fel de ipocrizie inversată. Bruta de adjutant a fost primul care a pus în circulație aluzii îngrozitoare despre împuşcarea cu sînge rece a unui prizonier ! Bineînțeles, Tomasov n-a fost dat afară din armată. Dar, după asediul Danzigului, a cerut permisiunea să demisioneze şi s-a retras să se îngroape în fundul provinciei sale, unde povestea neclară a unei fapte întunecate s-a ținut de el ani întregi.

Da. A făcut-o. Şi ce-a fost ? Un suflet de războinic plătindu-şi însutit datoria altui suflet de războinic, eliberîndu-l de-o soartă mai rea decît moartea — pierderea încrederii şi a curajului. Puteți vedea lucrurile astfel. Eu nu ştiu. Şi, probabil, sărmanul Tomasov nu ştia nici el. Dar am fost primul care m-am apropiat de acel îngrozitor grup întunecat pe zăpadă : francezul era întins țeapăn pe spate, Tomasov, într-un genunchi, mai degrabă la picioarele lui decît la cap. Îşi scosese căciula

şi părul îi strălucea ca aurul în pala uşoară de fulgi care începuseră să cadă. Se aplecase peste mort într-o atitudine de contemplare tandră. Şi fața lui tînără, pură, cu gene coborîte, nu exprima durere, nici asprime, nici groază, ci era destinsă în repausul unei profunde, parcă nesfîrşite şi nesfîrşit de tăcute meditații.